

‘Ik weet de weg in een huis dat er niet meer is’

door Willem G. van Maanen

[...] In mijn leven is het huis dat niet meer bestaat en waarin ik blindelings de weg kan vinden, het huis aan de IJssel waar ik ben opgegroeid. Het is met zoveel woorden, niet te veel hoop ik, in enkele van mijn romans en verhalen beschreven. Als ik in mijn geboortestad ben zoek ik het weer op, en het kost me geen moeite om achter de ramen van het schoolcomplex, dat nu op die plek is gevestigd, mijn oude huis terug te vinden. De grond is daar eindelijk gekerstend, schreef ik vijftig jaar geleden al, en de neerlandicus Hans Werkman¹ antwoordde later dat hij daar les gaf, tot zijn, en hopelijk ook tot mijn volle tevredenheid. Ik ben een slechte verliezer, maar die nederlaag accepteerde ik. Wat hij zijn leerlingen ook heeft bijgebracht, hoe diep hij ze in de schone letteren heeft ondergedompeld, de bloeiende bomen en planten in de bloemisterij achter het verdwenen huis, de geheimzinnig opstaande zerken op de Joodse begraafplaats ernaast heeft hij hun moeten onthouden, om niet te spreken van de geuren van het oude huis, het kraken van de zoldertrap, het suizen van het gaslicht, de bewegende schaduwen in de hoeken en nissen als de lampen, door geesten aangeraakt, begonnen te schommelen.

Op zolder ligt het slaapkamertje van Dina, onze dienstbode. Daar verwisselt ze van onderjurk. Ze draagt er dagelijks drie, en zo zwaar zijn ze dat ze een onderbroek overbodig maken. Ze lacht me uit en noemt me dom als ik de som niet begrijp: eens per week gaat de onderste in de was en komt de schone boven op de bovenste. Nummer twee is dan de onderste geworden, begriep ie dat dan niet, Willem de Zwijger? Zo noemt ze me als ik met stomheid ben geslagen.

Ik mag een appeltje uitzoeken uit de voorraad die op zolder wordt gedroogd, gerimpelde goudreinetten en daarna ga ik alleen verder, op weg naar de afgesloten ruimte waar de vormmachine is verborgen. De deur is op slot, maar Dina heeft me verklapt waar de sleutel is verstopt en ik ga bang en belust, naar binnen. De vormmachine is een levensgrote ketel of kachel waar-

uit gebogen pijpen steken die zich door het dak boren. Als ik elf of twaalf ben en van de lagere school kom moet ik daarin, om te worden gevormd voor het leven dat me te wachten staat. Een vorm van ontgroening, een inwijdingsritueel dat al generaties in onze familie bestaat. Mijn vader is er zelf ook in geweest, en kijk eens hoe 'n ferme kerel hij is geworden. Dina heeft er een scheef lachje voor over als ik vraag of het pijn zal doen, branden misschien, maar met me naar binnen wil ze niet. Je vader is een zoetekauw, antwoordt ze, dat komt ervan.

De zoldertrap af, een deur die toegang geeft tot een breed portaal waarop de slaapkamers uitkomen, die van mij en mijn jongste broer, die van mijn ouders, een afgesloten logeerkamer met een dubbel bed voor gasten die niet komen, de badkamer met een blauwgeverfde kuip op kromme poten en, twee treetjes hoger, voor niemand anders toegankelijk, de studeerkamer van mijn vader. Hij is leraar aan het stedelijk gymnasium en zegt er wel voor te zullen zorgen dat hij mij niet in de klas krijgt als het zover is. Is hij bang dat ik niet mee kan komen en dat hij me onvoldoendes moet geven? Hij wil je niet prijzen en niet straffen waar anderen bij zijn, zegt mijn moeder, en dan is er nog de vraag of je hem vader of meneer moet noemen. Vroeger, in mijn tijd, zeiden de kinderen meneer mijn vader. Ze lacht en trekt me naar zich toe. Ik vind haar mooier dan ooit, en ik durf het haar te zeggen. We zijn tijdens zulke gesprekken met elkaar in het kamer-tje dat halverwege de trap naar de begane grond ligt, en dat door een raam met geplooid vitrage uitziet op de bloemisterij. Mijn vader noemt het de insteek, het bevindt zich onder zijn studeervertrek dat daarom hoger ligt. Als hij er heen en weer loopt, dreunen zijn stappen door tot wie onder hem is, in wat mijn moeder, die een hekel heeft aan zulke harde woorden als insteek, tussenverdieping noemt of, als ze loom is en vredig gestemd, mezzanine. Ze spreekt het woord uit als een zucht, tussen twee trekken aan haar sigaret door, een lange met gouden mondstuk uit een doosje met het portret van een oosterling die Khedive heet. Haar haren zijn modieus gekapt, in een vorm die *Bubikopf* heet, pagekopje in onze taal of misschien wel jongenskop, ze heeft zoiets eens gezien in een blad voor vrouwen en aapt het nu na, ze speelt filmster en wil bewonderd worden. In de mezzanine ligt ze half geleund op een laag bed met oosters kleed, ik zit aan haar voeten en speel met een slip van haar wit linnen reformjurk die tot op de grond hangt. Jok je wel eens?, vraagt ze me onverwacht, en in verwarring schud ik van nee. Dan doe je het nu, zegt ze, en ze lacht met open mond, waarin een gouden tand glanst. Ze strijkt me over mijn haar en beveelt me

altijd eerlijk te zijn, het te proberen althans, liever te zwijgen dan te liegen, nu ja, een menistenleugentje kan er mee door, dat kan zelfs wel eens wijs zijn. Ze legt het woord uit, leugentje om bestwil of zoiets om de vrede te bewaren. Dat hoeft geen zonde te zijn, het kan erger voorkomen.

Ik vertel haar veel, maar niet alles, misschien vertrouw ik haar niet helemaal, dat maakt het samenzijn spannend. De mezzanine is leeg, geen verboden terrein, maar als ik er in een verloren ogenblik binnenga verbeeld ik me iets te doen wat niet mag. Het ruikt er anders dan in de andere kamers, naar onbekende bloemen, naar warmte, mijn moeders parfum, naar de kwekerij misschien, het raam staat meestal op een kier, de witte vitrage waait zachtjes op. Op het bed heb ik eens de blote cello van meneer Mees zien liggen, ik schrok omdat ik die voor een mens aanzag. Meneer Mees is een vriend des huizes, hij musiceert met mijn vader aan de piano, ik mag opblijven om samen met mijn moeder te luisteren. Hij heet Willem, net als bij mij afgekort tot Pim, daarom noemt hij zich, om mij aan het lachen te maken, Pimpelmees. Meestal brengt hij cadeautjes mee, een bal voor mij, een beschilderde tol, een trommel met stokken, en voor mijn moeder bloemen of bonbons. Mijn vader krijgt niets, die moet maar tevreden zijn met de muziek die ze maken. Op haar verjaardag heeft hij mijn moeder een langwerpige boek gegeven met mooie en ook griezelige prenten, op steen getekend, zoals het er staat, door Th. Hoytema. Het zijn illustraties bij een sprookje van Andersen dat ik al ken. 'Twee hanen' heet het, een echte en een torenhaan die allebei even verwaand zijn, maar de torenhaan breekt in een storm af en verliest. Mijn moeder omhelsde hem toen ze het had uitgekapt. Ik ben eens tijdens de muziek achter de cello op de grond gaan zitten, omdat ik dacht daar beter te kunnen horen. Om het instrument heen zag ik hoe mijn moeder Pimpelmees na een vurige passage een kushandje toewierp: hij trappelde even met zijn pootjes, de enige manier om haar te bedanken zonder al te zeer van streek te raken.

De trap naar de begane grond splitst zich op de tussenverdieping in twee tegenovergesteld richtingen, leidend van of naar een portaaltje voor de deur van de mezzanine. Beneden liggen de kamers aan een lange marmeren gang die van de voordeur tot achterin het huis loopt, met naast elkaar de keuken en de plee, van ouderwetse snit. Het is een houten kist waarin onder een ronde deksel in een blauw en wit geëmailleerde trechter uitmondt in de ton, die tweemaal in de week wordt opgehaald door een man die ik bewonder. Hij is groter en sterker dan wie ook, sleurt de ton fluitend door het luik naar voren, slingert hem met gemak op zijn schouder waar zijn overall met

een leren lap is verstevigd en geeft me een knipoog als ik hem naar buiten volg om te zien hoe hij onze ton bij alle andere verzamelde op zijn kar zet. In de keuken heerst Dina, duldt niemand bij zich als ze aan het fornuis staat, duwt me met mijn hoofd onder de lopende kraan wanneer ze het nodig acht me tot bedaren te brengen, zingt gewijde liederen voor me bij het schillen van de aardappelen, omhelst me als ik van tafel ben gestuurd en voor straf in de keuken moet eten. Luilekkerland, het paradijs veroverd. Mijn moeder belt uit de eetkamer voor het volgende gerecht, we zweren samen en laten haar wachten. Daar, verder weg in huis, zetelen de dames en heren, hier heersen de meiden en knechten, en het gelijk en de macht zijn aan onze kant.

Voorbij, voorbij, o en voorgoed voorbij. De personages dood en begraven of verbrand, de bloemisterij en de Joodse begraafplaats omgewoeld en bebouwd, het huis gesloopt en door een schoolgebouw vervangen. [...] Laten we het thema [...] maar letterlijk nemen: Ik weet de weg in een huis dat er niet meer is.

© Erven Van Maanen. Oorspronkelijk: *Trouw*, zaterdag 16 augustus 2003 (Letter & Geest), de introductie is weggelaten, het slot enigszins bekort door de bewerker Jaap van Gelderen.

Noten

1. Noot van de bewerker: Hans Werkman (1939), Amersfoort, was onderwijzer onder andere in Kampen, later leraar in Zutphen en Barneveld. Biograaf van Willem de Mérode en J.K. van Eerbeek (2004, waarop hij promoveerde). Over een kerkstrijd in Kampen: *Het hondje van Sollie* (Kampen 1999).